

стругание или тесание кости, рога, твердых пород деревьев и предлагают отличать собственно кукрекские вкладыши, для которых характерна значительная стандартизация заготовок, от пластин с подтеской с брюшка, которые встречаются в коллекциях разновременных памятников позднего палеолита-неолита, не связанных с кукрекской культурной традицией.

G. V. Sapozhnikova, I. V. Sapozhnikov

CONCERNING FUNCTIONAL AND TYPOLOGICAL INTERPRETATION OF THE KUKREKIAN TYPE INSERTS

Problems of functionology, typology and way of production of inserts with trimmed abdomen found in Mesolithic site Kukrek in the Crimea are discussed. The authors have come to the conclusion that the Kukrekian type inserts were intended, mainly, to shave or to trim bones, horns, hard species of trees. They suggest to discriminate between Kukrekian inserts proper, characterized by significant standardization of blanks, and plates with trimmed abdomen which are met in collections of numerous different-time sites of the late Paleolithic-Neolithic and are not related to the Kukrekian cultural tradition.

Одержано 25.10.90.

СКІФСЬКІ КУРГАНИ ПОБЛИЗУ с. МАР'ЯНІВКА НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Ю. О. Білан, О. Б. Солтис

У статті введено до наукового обігу дані про нові пам'ятки скіфського населення Поінгулля, досліджені в 1986 р. на Миколаївщині. За виявленими в однотипних могилах матеріалами, кургани Мар'янівського могильника датуються першою половиною IV ст. до н. е. В них були поховані рядові общинники, які належали до трьох нижчих прошарків скіфського суспільства.

У 1986 р. Білоусівський загін Миколаївської новобудовної експедиції ІА НАН України здійснив розкопки курганного могильника на південь від околиці с. Мар'янівка Баштанського р-ну Миколаївської обл.*. Він розташований на плато лівого берега р. Інгул та складався з десяти насипів висотою до 1,5 м, що інтенсивно розорювались (рис. 1). Три з них (к. № 4—6) були насипані над похованнями скіфського часу. Одна скіфська могила була впушена в курган доби бронзи (к. 3)**.

Курган № 3 знаходився за 2 км на південь від околиці села. На початку розкопок його насип мав висоту близько 1,3 м, діаметр — 35 м (рис. 2, 1).

У кургані було 8 поховань: 4 — ямні, 2 — катакомбні, 1 — раннього залізного віку й 1 — скіфське.

Поховання № 6 (скіфське, впускне) розташоване за 6,4 м на південь та 3,3 м на захід від Ро. Здійснене в ямі видовженої, прямокутної в плані форми з дуже заокругленими кутами та дещо ввігнутою південною стіною. Західна

* Автори висловлюють щирю подяку начальникові Миколаївської експедиції О. Г. Шапошниковій за надану можливість використати матеріали розкопок для публікації, а також Є. В. Черненко, О. Є. Фіалко та Л. С. Ключко за консультації.

** Курган № 3 розкопав Ю. С. Гребенников, кургани № 4—6 — О. Б. Солтис. Графічні роботи здійснив П. О. Улько. Малюнок скіфської статуї Г. Л. Євдокимова.

стінка трохи розширюється до дна. Розмірами становлять 2,1×0,7 м, орієнтована по осі З—С (рис. 2, 1П). Дно на глибині 1,55 м від Ро (0,75 м від рівня давнього горизонту).

Небіжчик лежав на спині головою на захід. Череп повернуто праворуч. Права рука була витягнута вздовж тулуба, ліва трохи зігнута в лікті й кисть її лежала на кістках тазу. Ліва нога зігнута під прямим кутом і коліном упиралася в північну стінку ями. Трохи зігнута права нога лежала на гомілкових кістках лівої. У північно-західному куті, за потилицею небіжчика виявлено ребра барана (?). Біля них лежали фрагменти леза залізного ножа (1). Тут знайдені і дві залізні скоби (2), мабуть, від дерев'яного блюда. На тазових кістках ліворуч лежала кістяна ворварка (3). У заповненні придонної частини ями, ближче до її східної стінки, — чотири бронзові вістря стріл (4).

Опис знахідок:

1. Лезо залізного ножа (2 фрагменти), клиноподібне в перетині, дуже поганої збереженості. Кінчик та колодочка не збереглися. На поверхні леза є сліди від дерев'яної обкладки ручки. Довжина фрагментів — 4,2 та 3,1 см. Ширина леза — 1,5—2,1 см.

2. Скоби залізні (2 екз.) зі слідами дерева на внутрішній поверхні (рис. 2, 2—3). Прямокутні в перетині, з трохи вигнутою підовальною пластинкою. Розміри — 4,2×1,3 та 2,2×1,3 см. Ширина пластинки — 1,2 см; 0,8 см.

3. Кістяна ворварка у вигляді низько зрізаного конусу з круглим наскрізним отвором у центрі (рис. 2, 4). Висота — 0,47 см, діаметри: нижній — 2, верхній — 0,7, отвору — 0,5 см.

4. Бронзові вістря стріл (4 екз.). Три з них — тригранні, одне — трилопатеве:

а) тригранне, з глибокою напівовальною виїмкою в основі граней та схованою втулкою (рис. 2, 5а). Довжина — 2,6, ширина основи — 0,7 см;

б) тригранне, з опущеними донизу ребрами граней, що утворюють шипи, та схованою втулкою (рис. 2, 5б). Ширина основи — 0,8, довжина — 2,8 см;

в) тригранне, пірамідальне з невеликою виїмкою в основі граней та схованою втулкою (рис. 2, 5в). Довжина — 3, ширина основи — 0,8 см;

г) трилопатеве, з гострими кінцями лопатей, що утворюють шипи, та схованою втулкою (рис. 2, 5г). Довжина — 2,6, ширина основи — 0,6 см.

Курган № 4 знаходився за 100 м на південь від кургану № 3. Насип повністю розораний. Виділявся на полі скупченням дрібних каменів по колу діаметром 10×18 м. У кургані досліджено два поховання.

Поховання № 1 (впускне) розташоване за 1,5 м на північ від Ро (рис. 3). Вхідний колодязь прямокутної в плані форми з дуже заокругленими кутами, дещо розширюється донизу. Його розміри становлять 1,5×1,6 м. Орієнто-

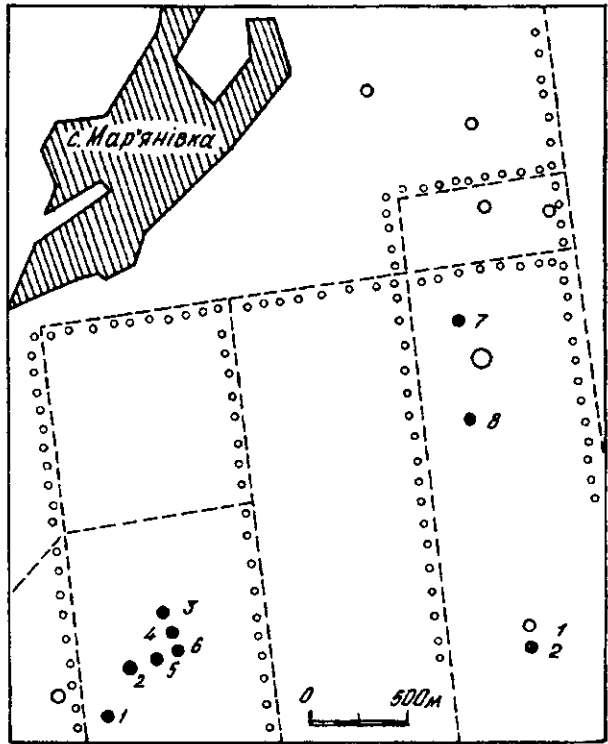

Рис. 1. Схематичний план розташування курганів Мар'янівського могильника.

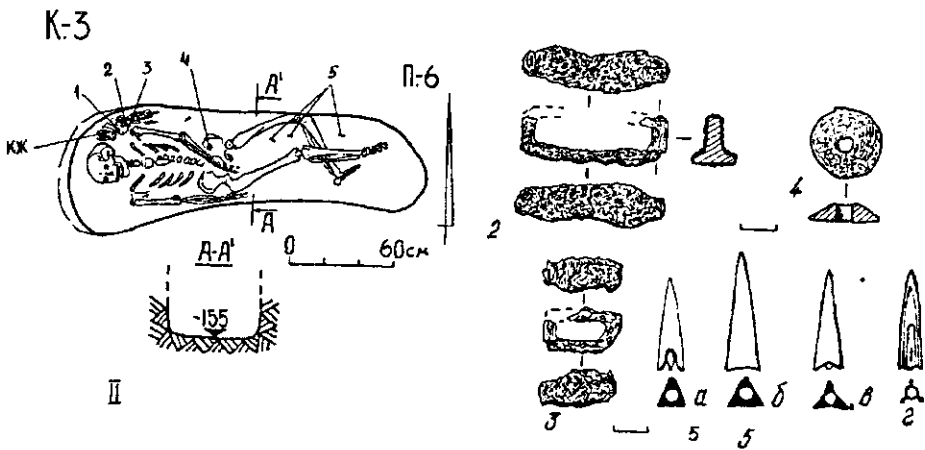
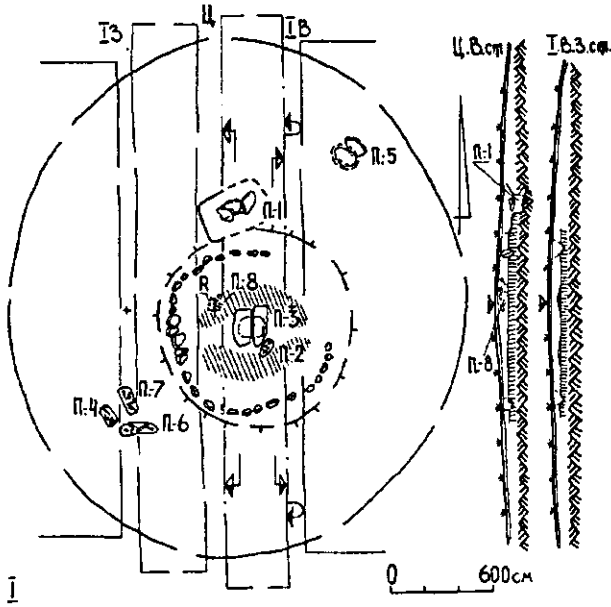

Рис. 2. I — загальний план та профіль кургану 3; II — план та розріз п. 6, к. 3 та речі з нього: 1 — фрагмент ножа; 2, 3 — скоби; 4 — ворварка; 5 — вістря стрілі (1—3 — залізо, 4 — кістка, 5 — бронза).

ваний по осі ЗЗПд—ССПн. Глибина — 1,7 м від рівня сучасної поверхні. У західній частині дно знижувалося на 0,35 м. Перед входом до камери був напівкруглий майданчик розмірами 1,1×0,6 м, на якому розташовувався заклад із необроблених каменів розмірами 0,4×0,4×0,15 м. Ці камені спиралися на чотири плити, що лежали на похилому спуску до камери. Ширина закладу — 1,15, висота — 0,5, ширина входу — 1,2 м.

Дно камери на 0,35 м нижче основи закладу (2,4 м від рівня сучасної поверхні). Камера неправильної овальної у плані форми, розмірами 2,4×1,4 м, орієнтована по осі З—С. В її південній стінці був вихід із грабіжницького лазу довжиною 0,5 та шириною 0,4 м, який вів із камери поховання № 2.

Скелет лежав випростано на спині, головою на ПнЗ. Череп, кісток правої та частково лівої рук не було.

На дні камери, переважно біля голови, було знайдено безліч окислених фрагментів дрібних бронзових виробів. Праворуч від голови — напівсферична бронзова платівка — аплікація (1), поряд — бронзова кільцеподібна сережка (2); за головою, на грудях та на кисті лівої руки — набори пастового та скляного намиста (3); між тазом та північною стінкою камери — три свинцеві пряслиця (4).

Опис знахідок:

1. Бронзова напівсферична платівка-аплікація з двома отворами по краях (рис. 3, 2). Збереглася погано. Діаметр — 0,7 см.

2. Кільцеподібна сережка, з круглого в перетині бронзового дроту з відламаними кінцями (рис. 3, 1). Діаметр — 4, товщина дроту — 0,2 см.

3. Набори намиста, знайдені:

а) за головою (101 екз.) — кільцеподібні та округлі намистини із склопасті жовтого (більшість), синього та зеленого кольорів (рис. 3, 3а). Жовта склопаста — пориста, непрозора; синя та зелена — напівпрозорі. Діаметр — 0,4—0,6 см, товщина — 1,2 мм;

б) на грудях (78 екз.). Переважно такі, як вищезгадані (73 екз.). Чотири — великі, кільцеподібні із непрозорої зеленої, синьої (2 екз.), та прозорої темно-жовтої склопасті. Їхній діаметр — 0,8—0,9, діаметр отвору — 0,4 см. Одна намистина округла з ребристою поверхнею синього кольору. Діаметр — 0,7 см;

в) на кисті лівої руки (22 екз.). Більшість із них схожі на дрібні намистини, розташовані за головою та на грудях, мають жовтий, зелений та темно-синій кольори (рис. 3, 3б). Діаметр — 0,4—0,6 см. Є й чотири довгі пронизки джкоподібної форми з прозорою темно-синьою склопасті, орнаментовані прошарком білої. Довжина — 1,3, діаметр — 0,5 см. Ще чотири джкоподібні довгі пронизки білого кольору з бежевим прошарком збереглися дуже погано та розшарувалися.

Крім вищезгаданих, до складу всіх розсипів входили дрібні кільцеподібні кістяні намистини, що теж дуже погано збереглися. Їх кількість порахувати не пошастило. Діаметр — 0,3—0,4 см.

4. Пряслиця свинцеві литі у вигляді зрізаного конусу (3 екз.):

а) діаметри: нижній — 2, верхній — 0,9; висота — 0,8 см (рис. 3, 4а);

б) Дн — 1,6; Дв — 1; Н — 0,9 см (рис. 3, 4б);

в) Дн — 1,3; Дв — 0,7; Н — 0,6 см (рис. 3, 4в).

Діаметр отвору пряслиць — 0,3—0,4 см.

Поховання № 2 (основне). Розташоване в центрі кургану. Вхідна яма прямокутна в плані з дуже заокругленими кутами, розмірами 1,3×0,8 м. Орієнтована за віссю ЗЗПн—ССПд. З глибини 1 м східна стінка ями похило знижувалася та утворювала уступ шириною 0,2 та висотою 0,15 м, що переходив у сходинку шириною 0,45 м. Дно вхідної ями знаходилося на 0,25 м нижче сходинки (1,4 м від рівня сучасної поверхні) та мало розміри 0,9×0,7 м. Ще нижче на 0,25 м був викопаний короткий дромос довжиною 0,5 м, що розширювався до спуску в камеру. Під стінками дромосу та вхідної ями лежали розкидані грабіжниками камені від закладу. Край дромосу вертикально обривався до камери на 0,8 м.

Поховальна камера неправильної овальної форми 2,15×0,9—1,3 м, звужена в середній частині. Максимальна глибина — 2,5 м від рівня сучасної поверхні. Могила пограбована через вхідну яму. У північній стінці камери зроблено грабіжницький хід в поховання № 1. У заповненні камери біля дромосу траплялися невеликі (близько 0,3×0,4 м) камені від зруйнованого закладу, а поблизу грабіжницького лазу лежали кістки тварини (бик?, кінь?) та аморфні фрагменти залізних предметів. За грабіжницьким ходом, у заповненні, біля північної стінки камери знайдено кістки людини, дві склопастові намистини (1) та два вістря стріл (2).

Опис знахідок

1. Намистини округлі, з ребристою поверхнею (2 екз.) із склопасті синього кольору (рис. 3, б). Діаметри: намистини — 0,6, отвору — 0,2 см.

2. Вістря стріл бронзові тригранні (2 екз.):

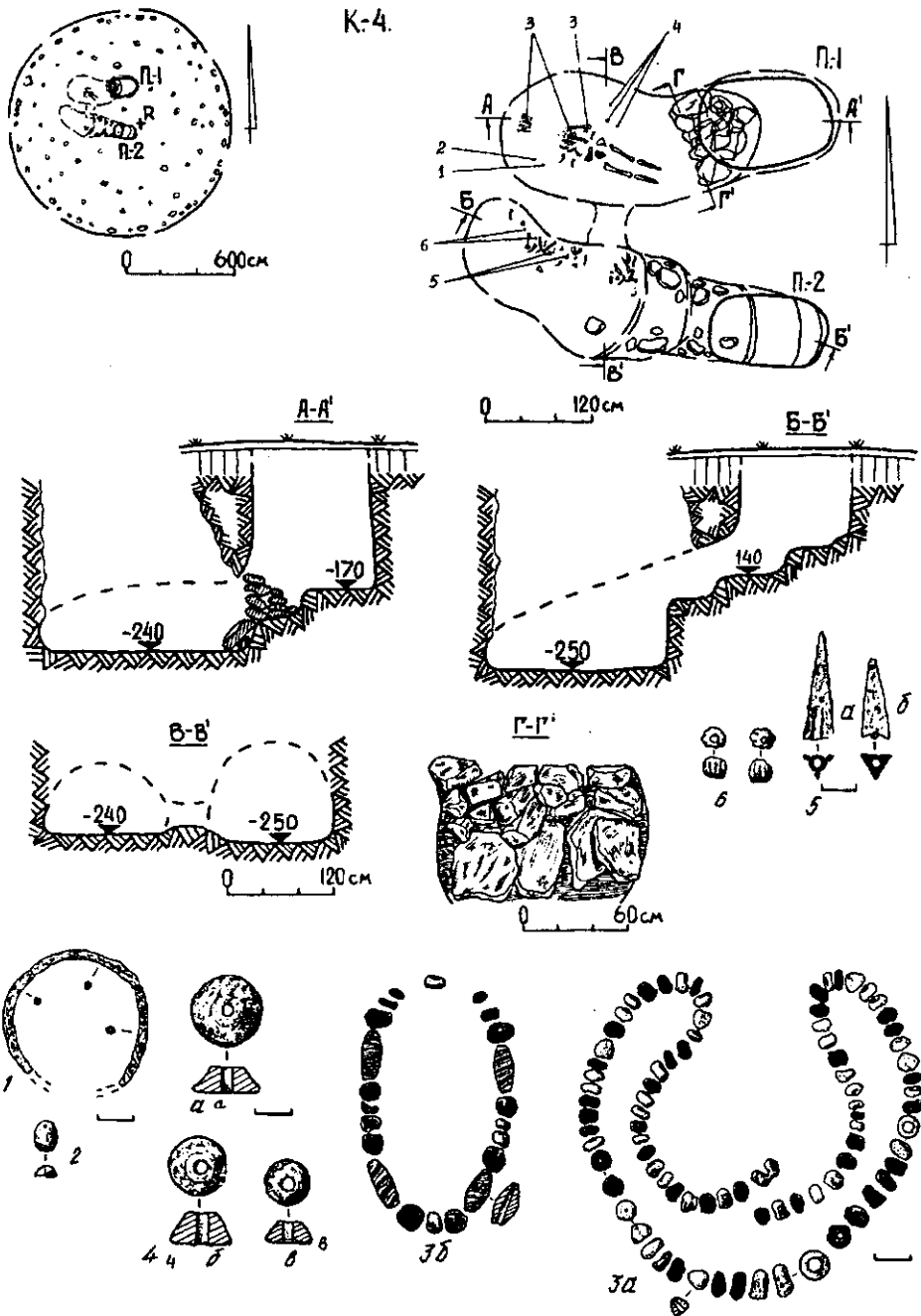

Рис. 3. Загальний план кургану 4; плани і розрізи поховань 1 і 2 та речі з них: 1 — сережка; 2 — платівка-апликація; 3 — разки намист; 4 — пряслице; 5 — вістря стріли; 6 — намистини (1, 2, 5 — бронза, 4 — свинець; 3, 6 — склопаста; 1—4 — з поховання 1; 5, 6 — з поховання 2).

а) з опущеними донизу ребрами граней, що утворюють шипи, та схованою втулкою (рис. 3, 5б). Довжина — 2,2, ширина основи — 0,8 см;

б) видовженої пропорції з опущеними трохи нижче основи кінцями граней, що утворюють шипи, та втулкою, що дещо виступає і виділяється на гранях на 1/3 висоти (рис. 3, 5а). Довжина — 3,5, ширина основи — 0,8 см.

Курган № 5 знаходився за 100 м на південь від кургану № 4. Круглий в плані насип розкопували, залишаючи центральну бровку за віссю Пн—Пд. Висота насипу — 0,20, діаметр — близько 20 м.

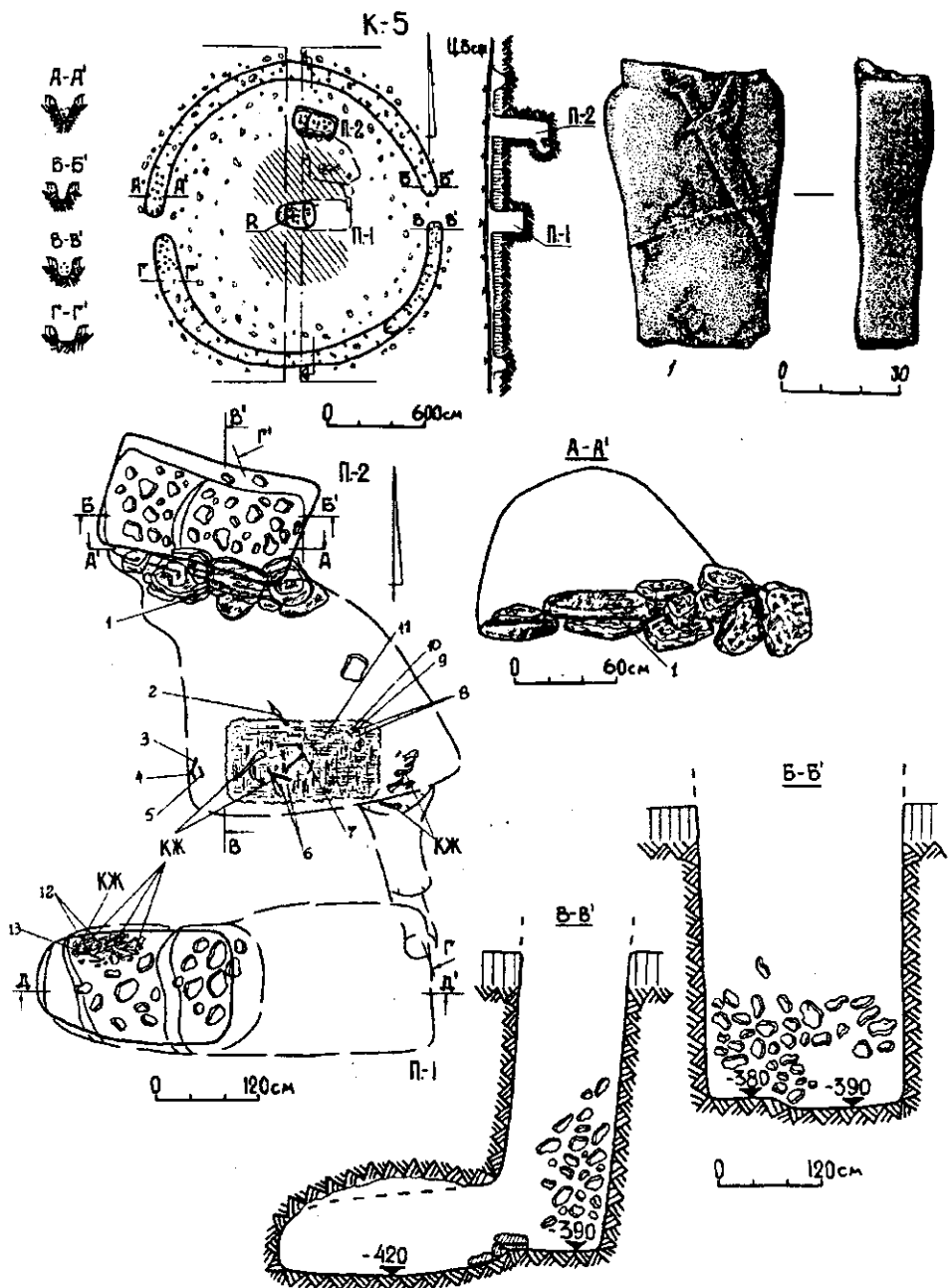

Рис. 4. Загальний план та профіль кургану 5; плани і розрізи поховань 1, 2 та речі з них: 1 — фрагмент статуї; 2 — фрагмент підтоку; 3 — фрагмент пера списа; 4 — підток списа; 5 — уламок клинка однолезового меча; 6 — вістря стріл; 7 — вістря дротика; 8 — намистини; 9 — уламок клинка дволезового меча; 10 — фрагмент леза ножа; 11 — уламки платівки; 12 — фрагменти підтока; 13 — коліщатко (1 — вапняк; 2, 5, 7, 9, 10, 12 — бронза; 8 — склопаста; 11 — срібло; 13 — свинець; 1—11 — з пох. 2; 12, 13 — з пох. 1).

Під насипом відкрито рів діаметром 18 м з двома перемичками на сході та заході шириною 1,2—1,4 м. Ширина рову на рівні материка — 0,8—1,2 м, біля дна — 0,5—0,7 м, глибина — 0,8—1,4 м від рівня давньої поверхні. У заповненні рову, переважно біля перемичок, траплялися фрагменти стінок амфор та кістки тварин (кінь?, бик?). У кургані виявлено два поховання (рис. 4).

Поховання № 1 (основне). Розташоване в центрі кургану. Вхідна яма

трапецієподібної в плані форми із заокругленими кутами, розмірами 2,3×0,95—1,35 м. Орієнтована за віссю З—С. На північ та південь від ями були розміщені сегментоподібні в плані материкові викиди, розмірами 6,0×3,5 м та потужністю до 0,3 м. Біля західної стінки ями на глибині 1,2 м від рівня давньої поверхні залишена сходинка шириною 0,4 м. Дно ями — на глибині 2 м від рівня давньої поверхні. В її заповненні та на дні траплялися камені від зруйнованого грабіжниками закладу. У північній частині — кістки людини та тварини (корова?), а також фрагмент залізного підтока, мабуть, списа (1) та свинцеве коліщатко (2). У східній частині вхідної ями дно похило спадало до камери на 0,35 м (2,35 м від рівня давньої поверхні). У плані вона прямокутна із заокругленими кутами, розмірами 2,9×1,8 м. Орієнтована за віссю З—С.

Опис знахідок:

1. Фрагмент підтока (втулки?) списа, згорнутий із залізного листа товщиною 0,2 см. Діаметр — 2,3 см; довжина, що збереглася, — 3,5 см.

2. Коліщатко свинцеве лите з шістьма спицями та маточиною, що виступав з обох боків (рис. 5, 12). Діаметр обідка — 2,5 см, зовнішній діаметр маточини — 0,95 см, внутрішній з одного боку, де вона виступає, менший — 0,55, з другого — 0,65 см; довжина маточини — 1 см.

Поховання № 2 (впускне). Розташоване за 5,5 м на північ від Ро. Вхідна яма прямокутна в плані, розмірами 2,4×1,2 м. Орієнтована за віссю ПнЗ—ПдС, дно на глибині 3,9 м від Ро (3,6 м від рівня давньої поверхні). З глибини 2,2 м в заповненні ями траплялися необроблені камені, розмірами близько 0,6×0,3×0,2 м, із зруйнованого грабіжниками закладу, який знаходився у південній стінці. Від нього збереглися *in situ* лише два ряди горизонтально складених плит. Центральною у верхньому ряду лежала нижня частина скіфської статуї із вапняку-черепашнику, трапецієвидної у плані форми, розмірами 0,73×0,46×0,2 м*. Статуя схожа на стилізовану чоловічу постать з прокресленою талією. На лицьовому боці прокреслено меч із брускоподібним навершям та метеликоподібним(?) перехрестям. Він вкладений у піхви, що мають отвір у боковій лопаті, та підвішений до гладенького паска спереду, вістрям до стегна. Загальна ширина закладу — 2,4 м; висота, що збереглася — 0,45 м.

Вхід до камери арковий, має ширину — 2,4 та висоту — 0,9 м. Дно вхідної ями полого спускається до камери на глибину 4,2 м від Ро (3,9 м від рівня давньої поверхні). Камера трапецієвидної в плані форми, розмірами 3,2×2,2—2,8 м. Викопана в південно-західній стінці вхідної ями, у напрямку на південний схід. Орієнтована за віссю З—С. Праворуч від входу до камери зроблена ніша шириною 0,5, висотою 0,5 та глибиною 0,6 м для розміщення частини каменів закладу. Біля південної стінки камери зафіксована прямокутна в плані підстилка, розмірами 1,8×0,9 м, орієнтована за віссю З—С. Вона складалася із шару шкіри, під яким лежав шар дерева товщиною до 0,7 см. Дно під підстилкою посипане крейдою.

За межами підстилки знайдено: біля західного краю — залізний підток списа чи дротика (1), уламок клинка однолезового меча (2) та кінчик залізного вістря списа; біля південного — кістки тварини; біля східного — ребра барана (?) та фрагмент леза залізного ножа (3). На підстилці та в заповненні залишилися: в західній частині — пофарбовані окисами бронзи гомілкові кістки, у центральній — вістря дротика (4), а в північній — вістря списа (5), у південній — три бронзових вістря стріл (6), у північно-східній — два фрагменти срібної платівки (7), чотири аморфні фрагменти залізних предметів, 29 намистин із склопасті (8), уламок клинка дволезового меча (9).

У південній стінці камери, ближче до південно-східного кута, прокопано овальний в перетині грабіжницький хід, що вів до поховання № 1. Висота його — 0,35, ширина — 0,55, довжина — 2 м. Дно лазу було на 0,4 м вище дна камери і закінчувалося тупиком, який виявився на 1,45 м нижче північно-східного кута камери поховання № 1.

* У праці В. С. Ольховського та Г. Л. Євдокимова¹ помилково вказано місце знахідки статуї в кургані № 4.

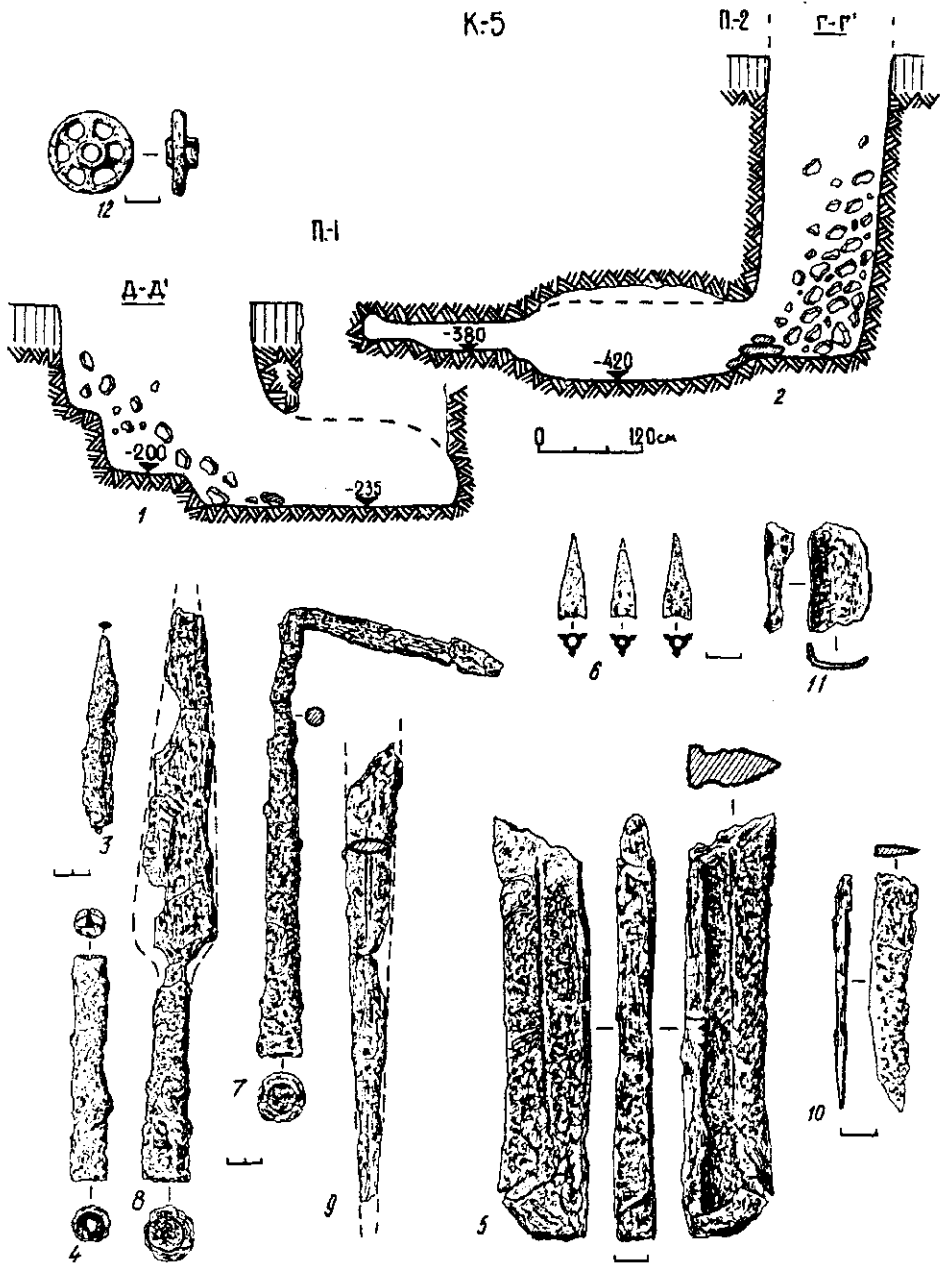

Рис. 5. Розрізи поховань 1, 2 кургану 5 та речі з них: 1 — розріз п. 1; 2 — розріз п. 2; 3 — фрагмент вістря списа; 4 — підток списа; 5 — уламок клинка однолезового меча; 6 — вістря стрілі; 7 — вістря дротика; 8 — вістря списа; 9 — уламок клинка дволезового меча; 10 — фрагмент леза ножа; 11 — уламок платівки; 12 — колішатко (3—5, 7—10 — залізо; 6 — бронза; 11 — срібло; 12 — свинець; 3—11 — з поховання 2; 12 — з поховання 1).

Опис знахідок:

1. Підток списа чи дротика. Згорнутий у циліндричну трубку із залізного кованого листа, товщиною — 0,2 см. Довжина — 13, діаметр — 2 см.

2. Уламок клинка залізного однолезового меча з прямою спинкою, дещо ввігнутих клиноподібним у перетині лезом та неглибокими двосторонніми чітко виявленими нервюрами: однієї широкої — біля спинки, та вузької — паралельної їй (рис. 5, 5). Довжина уламку — 12,5, ширина — 2,5, товщина спинки — 1,1 см, ширина нервюр — 0,6 та 0,2 см.

3. Фрагмент леза залізного ножа (рис. 5, 10). Воно ввігнуте, клиноподібне

в перетині, з горбатою спинкою. Дуже погано збереглося. На лезі зафіксовані сліди від дерев'яної ручки. Довжина леза — 7, максимальна ширина — 1,3, товщина спинки — близько 0,3 см.

4. Вістря дротика залізне із жалоподібним пером, круглим у перетині стрижнем та довгою втулкою, що плавно розширюється до нижнього краю, на якому є комірць (рис. 5, 7). Кінчик голівки відламаний. Загальна довжина — 38, довжина голівки — 3,3, ширина — 1,8 см. Діаметри втулки: біля комірця — 2,8, біля голівки — 1,3 см. Усередині втулки збереглися залишки дерев'яного держака. На відстані 12,6 см від кінчика стрижень зігнутий трохи більше, ніж на 90°.

5. Вістря списа залізне з гостролистим лінзоподібним у перетині пером, що різко під тупим кутом переходить у слабokonічну втулку з комірцем (рис. 5, 3, 8). Кінчик пера та втулка відламані. Усередині втулки збереглися залишки дерев'яного держака. Загальна довжина вістря списа — 39, довжина пера — 26,5, максимальна ширина — 5, довжина втулки — 12,5 см. Діаметри втулки: біля комірця — 3,3, біля пера — 2,2 см.

6. Вістря стріл бронзові тригранні (3 екз.) із зрізаними під тупим кутом до основи та опущеними донизу ребрами граней, що утворюють шипи, П-подібною виїмкою та схованою втулкою (рис. 5, 6). Довжина — 2,4, ширина основи — 0,8 см.

7. Уламок срібної платівки (2 екз.), розмірами 2,6×2,3 та 3,0×1,8 см. Край останньої загнутий під прямим кутом (рис. 5, 11). Товщина платівки — 0,2 см.

8. Намистини кільцеподібні (29 екз.) із склопасті синього (11 екз.) та зеленого (18 екз.) кольорів. Діаметр 0,3—0,5, товщина 0,1—0,2 см, діаметр отворів 0,2—0,3 см.

9. Уламок клинка залізного дволезового меча, лінзоподібного в перетині, що рівномірно звужується до кінчика (рис. 5, 9). На його поверхні є кілька канелюр. Довжина уламка — 26,5, максимальна ширина — 3, мінімальна ширина — 1,2, товщина — 0,9—1,1 см.

Курган № 6 знаходився за 50 м на південний схід від кургану № 4. Насип повністю розораний. Виділявся на полі скупченням дрібних каменів по колу та світлою плямою розтягнутого під час оранки викиду. У кургані досліджена одна могила з двома входними ямами (рис. 6).

Вхідна яма № 1 (основна). Трапецієвидної в плані форми, розмірами 2,4×1,1—1,3 м. Орієнтована за віссю З—С. До низу яма розширюється і досягає розмірів 2,65×1,25—1,6 м. Дно починається з глибини 3,7 м від рівня сучасної поверхні (3,3 м від рівня материка) та похило спускається до камери на глибину 4 м від рівня сучасної поверхні.

Поховання пограбовано через цей вхід. На глибині 2,4 м від рівня сучасної поверхні біля східної стінки ями було зафіксовано камені, які лежали на твердому, заплілому ґрунті, що доходив до другого нерозібраного ряду закладу. Він розміщувався в західній стінці та був складений із пласких необроблених вапнякових плит, укладених горизонтально. Ширина закладу — 1,5 м, висота, що збереглася — 0,4 м. Ширина входу до камери — 1,55 м, висота, що збереглася — 1 м.

Вхідна яма № 2 (впускна) розташована за 2,1 м на південний схід від вхідної ями № 1. Вона прямокутної в плані форми, розмірами 1,6×1 м. Орієнтована за віссю ПнЗ—ПдС. Дно на глибині 3,6 м від рівня сучасної поверхні. Яма викопана похило до входу в камеру, що знаходився в північному її куті та був закритий незайманим грабіжниками закладом із пласких необроблених каменів, покладених горизонтально. Ширина входу до камери — 0,9, висота — 0,8 м. На камені третього ряду лежав срібний перстень (1).

Камера трапецієвидної в плані форми, розмірами 2,8×1,2—1,9 м. Орієнтована за віссю З—С. У південній її стінці, біля вхідної ями № 2, викопана ніша, розмірами 2,1×0,4 м. Дно камери знаходилося на глибині 4,1 м від рівня сучасної поверхні (3,7 м від рівня материка). На дні та в заповненні біля північно-західного кутка камери знайдено розкидані грабіжниками кістки дорослої людини та підлітка, а також срібні персні (2), вістря стріл

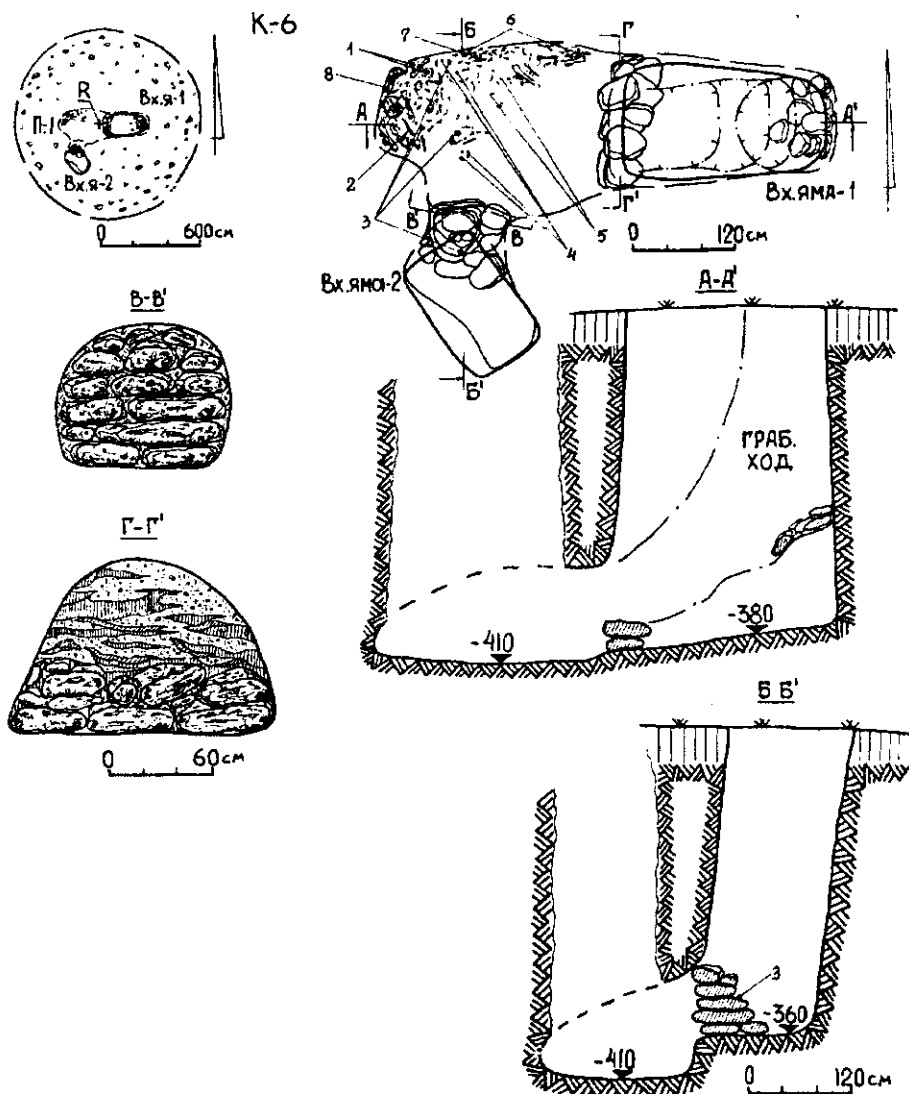

Рис. 6. Загальний план кургану 6; план і розрізи поховання та речі з нього; 1 — сережки; 2 — ніж; 3 — персні; 4 — намистини; 5 — підвіски; 6 — вістря стріл; 7 — шпилька; 8 — фрагменти леза ножа (1, 5 — золото; 2 — залізо, кістка; 3 — срібло; 4 — склопаста; 6, 7 — бронза; 8 — залізо.

(3), намистини (4, 5), ніж (6), фрагменти леза ще одного ножа (7), бронзова шпилька (8), золоті підвіски (9) та сережки (10).

Опис знахідок:

1. Перстень срібний з пласким, круглим у плані щитком та незімкненими кінцями, що заходять один за одний (рис. 7, 3а). Вирізаний із суцільного листа срібла товщиною 0,6—0,7 мм. Діаметри: щитка — 1,9, кільця — 1,9 см.

2. Персні срібні (3 екз.). Аналогічні за типом та розмірами вищезгаданому (рис. 7, 3б). Щитки і дужки в них обламані. Два персні збереглися у фрагментах, від одного лишилася лише частина дужок та щитка.

3. Вістря стріл бронзові (33 екз.). Тридцять два — тригранні, одне — трилопатеве:

а) трилопатеве, з гострою пірамідальною голівкою, опущеними лопатями, що утворюють шипи та втулкою, що виступає. Довжина — 3,4, ширина основи — 0,9, діаметр втулки — 0,5 см (рис. 7, 6а);

б) тригранне, з опущеними трохи нижче основи ребрами граней, що ут-

ворюють шипи та схованою втулкою. Довжина — 3, ширина основи — 0,7 см (рис. 7, 6б).

в) тригранні, з опущеними нижче основи ребрами граней, що утворюють шипи, виймаю на 2/3 довжини з прямокутною перемичкою та схованою втулкою (16 екз.). Довжина — 2,5—3, ширина основи — 0,7—0,8 см (рис. 7, 6г);

г) тригранні з опущеними нижче основи ребрами граней, що утворюють шипи, П-подібною виймаю та схованою втулкою (15 екз.). Довжина — 2,5—3,4 см, ширина основи — 0,7—0,8 см (рис. 7, 6а).

4. Намистини кільцеподібні, склопастові (4 екз.). Три з них — зеленого, одна — жовтого кольорів (рис. 7, 4б). Діаметр — 0,5, ширина — 0,2 см.

5. Намистини пастові великі (5 екз.), схожі на сплющену кулю, з косими рядами вічок (рис. 7, 4а). Чотири з них — темно-синього кольору з білими вічками, одна — наполовину біла, наполовину зелена з шарувато-щитковими вічками, диски яких перемешуються та мають біле й темно-синє забарвлення. Діаметр намистин — 1,8—1,9, ширина — 1,2—1,6, діаметр отворів — 0,6—0,7 см.

6. Ніж залізний з кістяною ручкою (рис. 7, 2). Лезо клиноподібне в перетині, пряме, з горбатою спинкою. Кінець обламаний. Ручка восьмигранна в перетині. Лезо входить у паз ручки на 3,5 см та прикріплене до неї двома залізними заклепками діаметром — 0,3 см. Довжина: леза — 7, ручки — 9,3 см; розміри ручки в перетині — 1,8×1,4 см; ширина леза — 2,1 см, товщина спинки — 0,4 см.

7. Уламки леза залізного ножа (рис. 7, 8). Лезо, клиноподібне в перетині, пряме, з горбатою спинкою. Загальна довжина — 8 см, максимальна ширина — 1,3, товщина спинки — 0,3 см.

8. Шпилька бронзова із круглого в перетині стрижня, один кінець якого був загострений (кінчик обламаний), а другий — розкльпанний, у результаті чого утворилася сплющена овальна в плані голівка довжиною — 2, шириною — 0,7 та товщиною — 0,1 см (рис. 7, 7). Загальна довжина шпильки — 0,2 см, діаметр стрижня — 0,2 см.

9. Підвіски золоті у вигляді бутону (6 екз.), порожнисті, що складаються із двох спаяних тиснених (4 екз.) рифленої та гладенької половинок (рис. 7, 5). До одного з кінців припаяне дротяне кільце для підвішування. Висота підвісок — 1,6, ширина — 0,7, діаметр кільця — 0,4 см.

10. Сережки кільцеподібні золоті (2 екз.) з медальйонами, що складаються із двох спаяних тиснених половинок із зображенням змієногої та рукокрилої скіфської богині Апі анфас, та з порожнистими підвісками-«бутонами», що теж складаються із двох спаяних половинок (рис. 7, 1). Кільце однієї сережки зроблене із круглого в перетині дроту, а другої — із чотиригранного в перетині, крученого. Кінці кілець загострені та заходять один за одний. До двосторонніх медальйонів припаяно по пластинчастому рифленому вушку та по 8 дротяних кілечок (по два з лівого та правого боків й чотири знизу), до яких за допомогою проміжних кілечок прикріплені підвіски у вигляді бутону. Діаметр кілець — 2,6 та 2,3 см. Розмір медальйонів — 3,5×3,0 см. Загальна висота сережок — 8,8 та 8,6 см. Розміри підвісок аналогічні описаним вище. Одна сережка з круглим в перетині кільцем не має однієї бокової підвіски.

Усі досліджені насипи розорані і виділялися на поверхні скупченням дрібних каменів (табл. 1). В одному з курганів (к. 5) знайдено рів із залишками тризни та двома перемичками — на заході та сході. Переважають кургани з двома похованнями. В одному з них (к. 6), було поховання з двома вхідними ямами. Домінуючим типом поховальної споруди є катакомба, у якій довгі осі вхідної ями та камери знаходяться на одній (к. 4, п. 1—2; к. 5, п. 1; к. 6) чи майже одній лінії із зміщенням у бік (к. 5, п. 2). Орієнтовані вони за віссю З—С, іноді з відхиленнями. Вхідні ями прямокутної чи трапецієвидної форми в плані, з заокругленими кутами, площею були приблизно удвічі менші від камер, підовальної, трапецієвидної чи прямокутної в плані форм. У двох похованнях (к. 4, п. 2; к. 5, п. 1) є по одній сходинці. В одному з них (к. 4, п. 2) — короткий дромос. У всіх випадках вхід до камери закрито кам'яним закладом. Переважають поодинокі поховання, в одній мо-

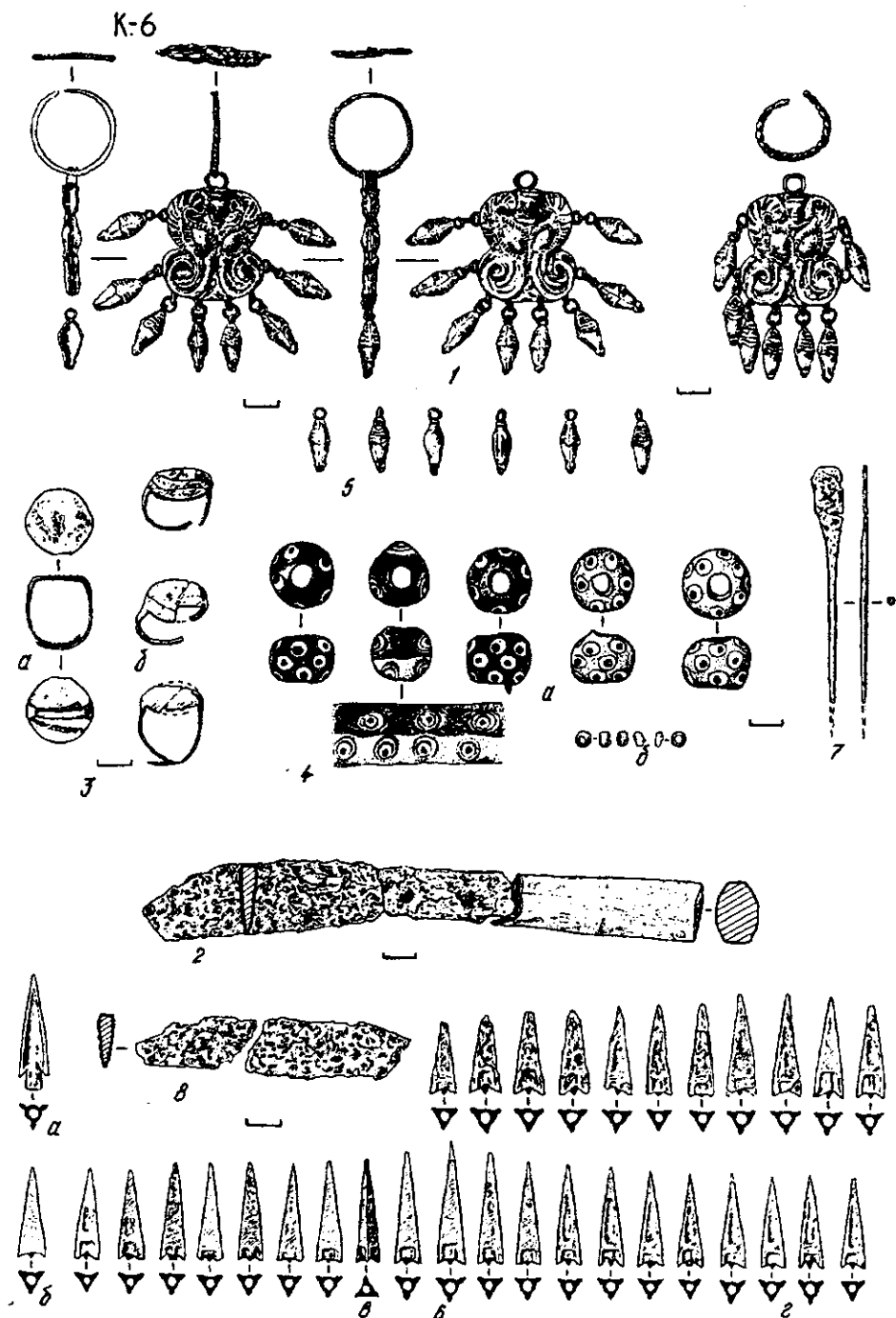

Рис. 7. Речі з кургану 6: 1 — сережки; 2 — ніж; 3 — персні, 4 — намистини; 5 — підвіски; 6 — вістря стріл; 7 — шпилька; 8 — фрагменти леза ножа (1, 5 — золото; 2 — залізо, кістка; 3 — срібло, 4 — склопаста; 6, 7 — бронза, 8 — залізо).

гилі (к. 6) — парне, в якому одного небіжчика внесли в камеру через другу вхідну яму.

Ймовірно, основним обрядом поховання було трупопокладення на спину з випростаними вздовж тіла кінцівками, що характерно для скіфів. За розміщенням залишків кістяків таку позу небіжчиків зафіксовано лише в двох могилах (к. 4, п. 1; к. 5, п. 6). Якщо зважити на однотипність поховаль-

них споруд, то можна припустити аналогічне положення кістяка і в інших пограбованих камерах Мар'янівського могильника. Варіантом витягнутого положення є схрещення ніг в гомілках та покладення лівої кисті на таз (к. 3, п. 6). Таке положення кінцівок дослідники пов'язують із східним савромато-сарматським² або грецьким впливами³.

Простежується певна закономірність в орієнтації похованих. Так, коли в катакомбі даного типу камеру викопували в західній стінці вхідної ями, то небіжчика клали головою на захід, а якщо у східній — то на схід. Таким чином, у могильнику переважає, ймовірно, західна орієнтація (к. 3, п. 6; к. 6) та з невеликими відхиленнями (к. 4, п. 1—2). Лише у двох могилах (к. 5, п. 1—2) небіжчики лежали, мабуть, головою на схід — характерна риса для греків Північного Причорномор'я. Така орієнтація померлих на рубежі VI—V ст. до н. е. стає поширеною серед варварських поховань Приольвійської групи⁴. Це ще одне свідчення того, що різнобічні тісні стосунки з сусідніми грецькими містами-колоніями сприяли еллінізації частини скіфського населення, зокрема Степового Побужжя.

В одній катакомбі (к. 5, п. 2) померлий лежав на підстилці з дерева та шкіри та на кресидній підсипці.

Залишки жертвонної їжі (кістки тварин) простежені в чотирьох похованнях (к. 3, п. 6; к. 4, п. 2; к. 5, п. 1—2), у двох із них (к. 3, п. 6; к. 5, п. 2) вони зафіксовані біля голів померлих разом з ножем.

До складу інвентаря входила зброя, знаряддя праці, прикраси та предмети туалету. Із зброї найчисленнішу групу складають бронзові вістря стріл: тригранні (40 екз.) і трилопатеві (2 екз.). Вони були майже в кожному похованні могильника. Скіфи використовували ці вістря протягом другої половини V—IV ст. до н. е.⁵ Вістря дротика та списа з гостролистим пером (к. 5, п. 2) побутували у скіфського населення в IV ст. до н. е.⁶

Мечі представлені двома фрагментами клинків: дволезового та однолезового (к. 5, п. 2). Клинок дволезового меча, лінзоподібного в перетині, має вигляд видовженого трикутника. Таку форму клинків застосовували в Північному Причорномор'ї з кінця V ст. до н. е. та пізніше⁷. На його поверхні виділяється кілька канелюр. Подібний клинок був у меча з антенним навершям у вигляді кігтів з «вічками» біля основи та псевдотрикутним перехрестям з к. 6, п. 1, розкопаного поблизу с. Тимофіївка Миколаївської обл.⁸. Такі мечі датуються кінцем V—IV ст. до н. е.⁹

Привертає увагу уламок клинка однолезового меча з прямою спинкою та дещо ввігнутим, заокругленим на кінці та клиноподібним у перетині лезом. Особливістю його є наявність з обох боків клинка чітко виявлених нервюр: однієї широкої — біля спинки, та вузької, паралельної їй. Це, певно, махайра, але в скіфській переробці. Поодинокі знахідки цих мечів відомі на Кавказі та в Північному Причорномор'ї в VI—IV ст. до н. е.¹⁰. Класичні грецькі зразки знайдені в могильнику Гуад-іху в Абхазії¹¹ та в гробниці поблизу Керчі. До махайр належить також меч з некрополя Мірмекія та частина меча у вигляді голови грифона (ручка) з третього Семибратнього кургану¹². На думку Є. В. Черненка унікальними для усього Північного Причорномор'я є знахідки частин клинка махайри. Один такий уламок, знайдений у 1975 р. в напівземлянці № 22 в Ольвії, датується рубезем третьої та останньої чверті VI ст. до н. е.¹³. У пам'ятках Скіфії мар'янівський клинок махайри є першим із згаданих.

У похованнях даного могильника представлені знаряддя праці. У трьох із них (к. 3, п. 6; к. 5, п. 2; к. 6) знайдено чотири ножі, а в двох (к. 4, п. 1; к. 5, п. 1) — чотири пряслиця. Ножі дуже характерні для скіфського часу. Вони, як правило, з горбатою спинкою, прямим або ввігнутим клиноподібним у перетині лезом та дерев'яною чи кістяною ручкою. Датуються IV ст. до н. е.¹⁴. Свинцеві пряслиця у вигляді зрізаного конусу з'явилися в скіфських пам'ятках Нижнього Подніпров'я також з IV ст. до н. е.¹⁵. Виділяється колищатко із свинця з шістьма спицями та маточиною, що виступає з обох боків (к. 5, п. 1). В. С. Ольховський згадує про подібні вироби із п'яти скіфських поховань IV ст. до н. е. із Степового Причорномор'я та відзначає, що вони часто траплялися в Подністров'ї та на Інгультці¹⁶. Оскільки у двох випадках

(к. 6, п. 1 Дмитрівського могильника, Північна ніша ЦПС кургану Огуз) вдалося зафіксувати положення цих речей біля голови небіжчика, це дало привід В. Г. Петренко визначити їх як підвіски та пов'язати з прикрасами голови¹⁷. Але, мабуть, треба віддати перевагу точці зору В. С. Ольховського, який вважає ці предмети пряслицями. Це підтверджується й різницею в 1 мм діаметрів отворів у маточині коліщатка, що публікується. Крім того, вони були ще й солярними символами та могли виконувати роль амулетів¹⁸.

Прикраси та предмети туалету представлені пастовими та скляними намистинами, срібними персями, бронзовими платівкою-аплікацією та шпилькою, бронзовою та золотою сережками й золотими підвісками.

Найчисленніші з них — намистини. В одному похованні (к. 4, п. 1) вони склали три набори. Переважають кільцеподібні або округлі, трапляються й округлі з ребристою поверхнею. Ці прикраси відомі з VI ст. до н. е., але скіфські жінки мали їх ще й у IV ст. до н. е.¹⁹. Довгі пронизки у вигляді діжечок із спіралеподібним орнаментом були у вжитку в IV ст. до н. е., але, на думку дослідників, могли використовуватися і раніше²⁰. Для VI—IV ст. до н. е. характерні також великі темно-сині намистини з двома чи трьома косими рядками частих шарувато-щиткових вічок, диски яких мають, як правило, біле або синє забарвлення²¹.

Більшість намистин походять з Ольвії²². Але не виключено, що вони могли потрапляти до Скіфії й з деяких поселень Ольвійської хори, де виробляли різні предмети вжитку для збуту в скіфському середовищі.

Одним з таких центрів склоробного, залізоробного та бронзоліварного виробництва в VI—V ст. до н. е. було Ягорлицьке поселення, майстри якого спеціалізувалися на виготовленні скляних та пастових намистин, скіфських бронзових вістер стріл, свинцевих прясел тощо²³.

Пластинчасті безрозмірні персні з плоским круглим у плані щитком (к. 6) з'являються у Степовому Причорномор'ї з IV ст. до н. е.²⁴. Аналогічні прикраси із золота знайдені в багатих жіночих похованнях Деевого, Мордвинівського та Мелітопольського курганів, Товстої Могили та ін. Такі ж персні, але із срібла, знаходять в могилах середніх верств скіфського суспільства.

Кільцеподібні сережки були поширені в IV ст. до н. е. як у Степовій Скіфії, так і в Лісостеповому Подніпров'ї²⁵. Для рядового населення їх виготовляли із бронзи (к. 4, п. 1), а для заможної частини скіфського суспільства — із коштовних металів, та ще й з різноманітними підвісками. Так, в одному з поховань могильника (к. 6) знайдено дві золоті кільцеподібні сережки з двостороннім медальйоном у вигляді скіфської богині Апі анфас та з підвісками «бутонами». Вони зберігаються з 1991 р. в Музеї історичних коштовностей України*. Схожі парні золоті сережки знайдені в 1972 р. в к. 2, п. 3 поблизу с. Бутори Григоріопольського р-ну Молдови²⁶ та в к. 8, п. 3 (парне) поблизу с. Тягинка Бериславського р-ну Херсонської обл.²⁷. Усі вони відтиснуті різними матрицями, але, мабуть, за єдиним зразком, оскільки форма, розмір медальйонів, а також ракурс та манера зображення на них майже однакові. Збігається й кількість (по 8) та місце кріплення підвісок. Лише у сережок з кургану поблизу с. Тягинка їх було на дві більше**. Медальйони останніх дуже схожі на мар'янівські. Тільки в них замість відсутніх вушок з обох боків голови богині Апі пробито отвори для підвішування на срібне кільце. Крім того, в мар'янівських медальйонах пружок навколо грудей богині оформлено навскісними насічками. Розрізняються всі ці вироби за формою підвісок: у вигляді бутону з гладенькою поверхнею — у буторських; подібні до жолудя — у тягинських та з хвилястим рифленням у верхній частині — в мар'янівських. Є відмінності також в орнаментативній головному убору типу калаф на голові зображеної богині.

Якщо взяти до уваги пункти цих знахідок, то найбільш вірогідним центром виробництва вищезгаданих сережок може бути Ольвія. Проте не слід

* Їх інвентарний № АЗС-3839/1-2. Вага — 10,27 та 11,16 г; проба — 500. Уперше опубліковані в австрійському каталозі: Gold aus Kiev.— Wien, 1993.— Кат. № 49.

** Автори висловлюють подяку Г. Л. Євдокимову за надану можливість використати деякі матеріали його розкопок для інтерпретації.

Таблиця 1. Характеристика поховального обряду Мар'янівського могильника

Номер кургану			3	4		5		6		
Номер поховання / (о — основне, в — впускне)			6/в	1/в	2/о	1/о	2/в	1/о	2/в	
Висота кургану / діаметр кургану, м			1,3/35	Розор.		0,2/20		Розор.		
Деталі конструкції: скупчення каменів (СК), рів (Р)			-	СК		СК,Р		СК		
Тризна			-	-	-	+		-	-	
П о х о в а л ь н я с п о р у д а	в х і д н я м а	Тип/ варіант *	I/1	II/1А	II/2А	II/1А	II/1Б	II/1А		
		Конструктивні деталі: сходин- ка (с), заклад (з), дромос (д)	-	з	с, з, д	с, з	з	з	з	
		Орієнтація	З—С	ЗЗПд— ССПн	ЗЗПн— ССПд	З—С	ПнЗ—ПдС	З—С	ПнЗ— ПдС	
		Розміри, м	2,1×0,7	1,5×1,0	1,3×0,8	2,3×0,95— 1,35	2,4×1,2	2,4×1,1— 1,3	1,6×1,0	
		Глибина**, м	1,55	1,7	1,4	2,0	3,9	4,0	3,6	
	к а м е р а	Орієнтація	-	З—С	ПнЗ— ПдС	З—С	З—С	З—С	З—С	
		Розміри, м	-	2,4×1,4	2,15×0,9 —1,3	2,9×1,8	3,2×2,2—2,8	2,8×1,2	-	
		Глибина, м	-	2,4	2,5	2,35	4,2	4,1	-	
Стать похованого***			Ч	Ж	?	?	?	Ж	П	
Орієнтація			З	ПнЗ	ПнЗ (?)	С (?)	С	З (?)	-	
П о х о в а л ь н ий і н в е н т а р	з б р о я	Стріли	4	-	2	-	3	33	-	
		Спис (с), дротик (д), підток (п), меч (м)	-	-	-	п (?)	с, д, п, 2м	-	:	
	з п р а р я ц і д я	Ніж	1	-	-	-	1	2	-	
		Пряслице	-	3	-	1	-	-	-	
	п р и к р а с и	Намистини	-	201	2	-	29	9	-	
		Перстень (п), сережки (с), підвіски (пд)	-	1с	-	-	-	4п, 2с, 6пд	-	
	Жертовна їжа			+	-	+	+	-	-	
	Інший інвентар			ворвар- ка, 2 залізи скоби	бляшка	фраг- менти залізних пред- метів	-	2 фрагменти платівки, фрагменти залізних предметів	шпилька	-
	Примітки				заклад in situ			в закладі фрагмент кам'яної ста- туї	заклад in situ	

* класифікацію поховальних споруд подано за В. С. Ольховським

** глибина поховань дана від рівня давньої поверхні (основні), від Р₀ (впускні).

*** Ч — чоловік, Ж — жінка, П — підліток

відкидати припущення про їхнє пантикапейське походження, бо це північно-причорноморське місто-колонія в IV ст. до н. е. відіграло суттєву роль у торгівлі із скіфами.

Взагалі, поховання з цими сережками можна віднести до першої половини IV ст. до н. е., оскільки ця дата підтверджується двома пантикапейськими амфорами, знайденими біля голови жінки в комплексі з подібними прикрасами в кургані поблизу с. Тягинка²⁸. Треба відзначити, що саме в цей період споруджуються катакомби з розміщеними на одній лінії по довгій осі камери та вхідної ями, які належать до найбільш раннього повздовжнього типу катакомб скіфського часу²⁹. Однотипність поховальних споруд та характер інвентаря дозволяють зробити висновок про одночасовість перелічених вище поховань Мар'янівського могильника й датувати їх першою половиною IV ст. до н. е.

Не суперечить цьому датуванню і знахідка в закладі однієї з впускних могил (к. 5, п. 2) нижньої частини скіфської статуї V ст. до н. е.³⁰. При порівнянні часу виготовлення статуй з часом спорудження поховань, де їх застосовували як плити у закладі, В. С. Ольховський дійшов висновку, що їх могли використовувати вдуже не більш ніж через 100 років після встановлення³¹.

Під час дослідження великого масиву поховань рядових скіфів-кочовиків із Нижнього Подніпров'я, К. П. Бунятян виділила з їх середовища чотири прошарки, що розрізняються розмірами поховальних споруд, кількістю та якістю інвентаря³². На підставі аналізу соціального стану небіжчиків із пограбованих поховань Мар'янівського могильника з'ясовується, що в них покладені рядові общинники, які належали до трьох нижчих прошарків скіфського суспільства. До першого, найбіднішого, належало поховання, впушене в курган доби бронзи (к. 3, п. 6). Два поховання — до другого, який складала основна маса скіфського населення (к. 4, п. 1—2). В одній могилі (к. 6) поховані представники третього, заможного, прошарку. До однієї з останніх двох груп належать, можливо, ще два поховання в кургані з ровом (к. 5, п. 1—2).

Примітки

¹ Ольховский В. С., Еводжимов Г. Л. Скифские изваяния VII—III вв. до н. э.— М., 1994.— С. 19.

² Ольховский В. С. Погребально-поминальная обрядность населения Степной Скифии (VII—III вв. до н. э.).— М., 1991.— С. 153.

³ Корпусова В. Н. Некрополь Золотое.— К., 1983.— С. 92.

⁴ Ольховский В. С. Указ. соч.— С. 102.

⁵ Мелюкова А. И. Вооружение скифов // САИ.— Д.1-4.— М., 1964.— С. 23—25, 29.

⁶ Там же.— С. 42, 44, 45.

⁷ Там же.— С. 60.

⁸ Гребенников Ю. С. Памятники Степного Побужья XI—III вв. до н. э.— Дис. ... канд. ист. наук // НА ІА НАНУ.— № 12/690.— С. 102, 103.— Рис. 30, 1.

⁹ Мелюкова А. И. Указ. соч.— С. 58.

¹⁰ Бруяко И. В. Однолезвийное клинковое оружие Степной Скифии // Проблемы истории та археологии давнього населення Української РСР: Тези доповідей XX Республіканської конференції.— Одеса, 1989.— С. 30.

¹¹ Воронов Ю. Н. Вооружение древнеабхазских племен в VI—I вв. до н. э. // Скифский мир.— К., 1975.— С. 224.— Рис. 26.

¹² Русяева А. С., Черненко Е. В. Новые находки оружия из Ольвии // Исследования по античной археологии Северного Причерноморья.— К., 1980.— С. 102.

¹³ Там же.— С. 100, 101.

¹⁴ Шрамко Б. А. Металеві знаряддя виробництва Лісостепової Скіфії // Питання історії народів СРСР.— Харків, 1965.— Вип. 1.— С. 141—147.

¹⁵ Гаврилюк Н. А. Домашнее производство и быт степных скифов.— К., 1989.— С. 86.

¹⁶ Ольховский В. С. Указ. соч.— С. 107.

¹⁷ Петренко В. Г. Украшения Скифии VIII—III вв. до н. э. // САИ.— 1978.— Д. 4-5.— С. 39.— Табл. 27, 41, 44.

¹⁸ Там же.— С. 39.

- ¹⁹ Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья // САИ.—1978.— Г. 1-12.— С. 59, 71.— Табл. 33, 1, 2, 46, 49—53.
- ²⁰ Там же.— С. 35.— Табл. 28, 39, 40, 44.
- ²¹ Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья // САИ.—1975.— Г. 1-12.— С. 55.— Табл. 15, 19, 20.
- ²² Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья // САИ.— 1982.— Г. 1-12.— С. 45, 46, 50.
- ²³ Ильинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII—IV вв. до н. э.— К., 1983.— С. 201.
- ²⁴ Петренко В. Г. Указ. соч.— С. 61.— Табл. 51, 33.
- ²⁵ Там же.— С. 35, 36.— Табл. 23, 1—3, 6—8, 10—13.
- ²⁶ Мелюкова А. И. Раскопки курганов у с. Буторы // АО 1972 года.— М., 1973.— С. 413.
- ²⁷ Евдокимов Г. Л., Куприй Н. М. Отчет о раскопках курганов в зоне строительства орошения земель Херсонской области Краснознаменной экспедицией ИА АН Украины в 1991 г. // НА ІА НАНУ.— 1991/6.— С. 21, 22.
- ²⁸ Мозольский Б. М. Товста могила.— К., 1979.— С. 23, 25, 194.— Рис. 7, 3—8; 8, 1—3, 7; 10, 1, 2, 5.
- ²⁹ Фиалко Е. Е. Погребения женщин с оружием у скифов // Курганы Степной Скифии.— К., 1991.— С. 13.
- ³⁰ Ольховский В. С., Евдокимов Г. Л. Указ. соч.— С. 19.— Рис. 15, 18.
- ³¹ Там же.— С. 44.
- ³² Бунятян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии (на материале скифских могильников IV—III вв. до н. э.).— К., 1985.— С. 91—97, 100, 126, 127.

Ю. А. Белан, О. В. Солтыс

СКИФСКИЕ КУРГАНЫ У с. МАРЬЯНОВКА НА НИКОЛАЕВЩИНЕ

Публикуются материалы о новых скифских памятниках Поингуля, исследованных в 1986 г. у с. Марьяновка Баштанского р-на Николаевской обл. В составе инвентаря — оружие, орудия труда и украшения. Из оружия выделяется уникальная для Скифии находка — обломок клинка махайры. Среди украшений наиболее интересны парные золотые серьги, изображающие мифическую прародительницу скифов — богиню Апи. По античной керамике, обнаруженной вместе с подобными украшениями в неогрabenном погребении у с. Тягинка на Херсонщине, серьги могут быть датированы первой половиной IV в. до н. э. Учитывая однотипность погребальных сооружений и характер инвентаря, можно сделать вывод об одновременности курганов Марьяновского могильника и отнести время их сооружения к этому же периоду. В могилах захоронены рядовые общинники, которые принадлежали к трем нижним прослойкам скифского общества. Исследованные памятники дополняют наши сведения о погребальном обряде и быте степных скифов.

Yu. A. Belan, O. V. Soltyis

SCYTHIAN MOUNDS NEAR vil. MARIYANOVKA (the Nikolaev Region)

The paper presents data about new Scythian relics from the areas of the Ingul river which were studied in 1986 near vil. Mariyanovka (the Bashtan district, Nikolaev Region). The stock includes arms, labour tools and adornments. Among the arms there is a unique finding (for Scythia): a fragment of a machaira blade; among the adornments the most interesting is a finding which presents a pair of golden ear-rings depicting goddess Api, the mythical foremother of the Scythians. The antique pottery found parallel with similar adornments in the unrobbed grave near vil. Tyaginka (the Kherson Region) has permitted dating these ear-rings the first half of the 4th cent. B. C. Taking into account similarity of burial structures and type of the stock, it is possible to conclude that mounds of the Mariyanovka sepulchre coincide in time and their construction may be attributed to that very period. Ordinary people of the community who belonged to three lowest interlayers of the Scythian society were buried in those graves. The relics studied contribute to our knowledge about burial rites and everyday life of the steppe Scythians.

Одержано 15.03.96.